

ISSN 1392–6195 (print)
ISSN 2029–2058 (online)
JURISPRUDENCIJA
JURISPRUDENCE
2010, 4(122), p. 189–201.

JURIDINIŲ ASMENŲ BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS IŠTAKOS

Romualdas Drakšas

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Administracinės teisės ir proceso katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370) 2714 545
Elektroninis paštas draksas@tdd.lt

Pateikta 2010 m. rugsėjo 16 d., parengta spausdinti 2010 m. gruodžio 10 d.

Anotacija. Straipsnyje kritiškai nagrinėjamos atskiros juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės kilmės teorijos. Analizuojami argumentai, kildinantys juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę iš Franklinų priesaikos (kolektyvinės atsakomybės) bei deodandų teisės. Straipsnio autorius konstatuoja, kad bandymas juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę kildinti iš Franklinų priesaikos yra nepagrįstas nei teisės teorijos, nei teisinės praktikos, nei logikos požiūriu. Daroma išvada, kad juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės šaltinis glūdi deodandų teisėje.

Reikšminiai žodžiai: juridinis asmuo, deodandas, Franklinų priesaika, ištakos, kilmė, baudžiamoji atsakomybė.

Išvadas

Lietuvos Respublikos Seimas 2002 m. sausio 25 d. priėmė tuo metu galiojusio Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7¹, 32, 35, 282, 284, 290 straipsnių pakeitimo, kodekso papildymo 11¹, 22¹, 32¹, 32², 302² straipsniais ir 319, 320 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymą¹. Šiuo įstatymu tuo metu galiojusiam Baudžiamajame kodekse (1961 m. birželio 26 d. redakcija) *inter alia* pirmą kartą Lietuvoje buvo įtvirtintos nuostatos, susijusios su juridinių asmenų baudžiamąja atsakomybe. Tai laikytina viena iš esminių Lietuvos baudžiamosios teisės novelų, kuri atsirado 2000 m. rugsėjo 26 d. priėmus Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymą². Taigi 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojęs naujasis Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (toliau – LR BK), paveikęs nemažai esminių pasikeitimų ne tik teismų praktikoje, bet ir nulėmęs tolesnę Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinos plėtrą, nustatė juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės pagrindus ir jos taikymo sąlygas.

Pabrėžtina, kad išplėtus nusikalstamos veikos subjekto sampratą, aptariamą institutas sulaukė nemažai Lietuvos mokslininkų dėmesio. Juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę nagrinėjo D. Soloveičikas („Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė“, monografija), R. Drakšas („Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos“, monografija), E. Sinkevičius, G. Šulija, G. Švedas ir kt. Akivaizdu, kad šios baudžiamojo įstatymo novelos turėjo sukelti ir, žinoma, sukėlė nemažai problemų ir abejonių teismų praktikoje. Todėl net šešiolika bendrosios kompetencijos teismų kreipėsi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar LR BK 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių nuostatos neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai³.

Nepaisant atliekamos gana plačios temos mokslinės analizės, nė vienas iš paminėtų Lietuvos autorių beveik nenagrinėjo juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės kilmės (ištakų) klausimo. D. Soloveičikas tik trumpai užsiminė apie juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės atsiradimą⁴, o G. Šulija, užsimindamas, kad galbūt juridinių

1 Baudžiamojo kodekso 7(1), 32, 35, 282, 284, 290 straipsnių pakeitimo, kodekso papildymo 11(1), 22(1), 32(1), 32(2), 302(2) straipsniais ir 319, 320 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 15-555.

2 Kartu pabrėžtina, kad juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė apskritai nėra visos baudžiamosios teisės novela. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė numatyta daugelio Europos valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose, pvz., Suomijos baudžiamajame kodekse, Prancūzijos baudžiamajame kodekse, Kroatijos juridinių asmenų atsakomybės už kriminalinius pažeidimus įstatyme, Airijos korupcijos prevencijos akte, Portugalijos, Belgijos baudžiamuosiuose įstatymuose.

3 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija), 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija), 43 straipsnio 4 dalies (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 69-2798.

4 Pasak D. Soloveičiko, neginčijama, kad juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės koncepcijos lopšys yra bendrosios teisinės sitemos valstybių teismų praktika ir ja remiantis priimti šių valstybių teisės aktai. Soloveičikas, D. *Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė*. Vilnius: Justitia, 2006, p. 36.

asmenų baudžiamosios atsakomybės atsiradimas gali būti kildinamas dar iš viduramžių teisės, nurodė, jog būtent dėl to išsamiai minėto klausimo nenagrinės⁵.

Be abejo, bet kiekvienas kritikas galėtų teigti, jog juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės ištakų klausimas nėra svarbus nei baudžiamosios teisės teorijai, nei praktikai, todėl ir nebuvo iki šiol nagrinėtas. Vis dėlto, straipsnio autoriaus nuomone, tik detaliai išnagrinėję juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės ištakų klausimą galime objektyviau vertinti juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės prasmingumo problematiką. Šiame straipsnyje autorius sieks įrodyti, kad juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės ištakos glūdi deodandų teisėje⁶.

1. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės kilmės aiškinimo teorijos

Literatūroje skiriamos dvi pagrindinės teorijos, nusakančios, iš kur kilo juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė. Iš esmės skirtingos, jos nevienodai nurodo ne tik geografinę vietą ir laikotarpį, kurioje ir kada galima buvo išvelgti juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės „daigus“, bet ir skirtingai aiškina nagrinėjamo instituto teisinę prigimtį:

1.1. Teorija, juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės šaltiniu nurodanti franklinų priesaiką

Šios teorijos šalininkai, tokie kaip A. W. Alschuler teigia, kad juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė kilo iš senovinio metodo – Franklinų priesaikos (angl. *frankpledge*), t. y. visų grupės narių nubaudimo, kai vienas grupės narys vengė sulaikymo už nusikaltimą („*the punishment of all members of a group when one member of the group has avoided apprehension for a crime*“). Šios teorijos propaguotojų nuomone, taikyti kriminalines bausmes korporacijoms apskritai yra klaida, bet atsižvelgiant į tai, jog vis dėlto jos yra taikomos, tikslingiau jas vertinti kaip Franklinų priesaiką, o ne kildinti jų atsakomybę iš deodandų. Juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę jie *per se* laiko tam tikra „saugumo“ priemone, įtikinančią ir priverčiančią visus organizacijai priklausančius asmenis „prižiūrėti“ kitus jos narius. Pasak A. W. Alschuler, tai yra esminis Franklinų priesaikos požymis⁷.

5 Kaip teigia G. Šulija, teisinėje literatūroje nurodoma, kad Vokietijoje baudžiamoji atsakomybė asociacijoms buvo taikoma dar iki XVIII a. pabaigos. Kadagi jos taikymas buvo pagrįstas dar viduramžių teise, todėl autorius nusprendžia minėto klausimo išsamiai nenagrinėti. Šulija, G. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės samprata ir taikymo problemos Lietuvoje. *Jurisprudencija*. 2003, 41(33): 92.

6 Terminas „deodandas“ kilęs iš lotyniškos frazės *deo dandum*, kuri reiškia „tas, kuris bus atiduotas Dievui“. Deodandų teisė – tai normos, leidžiančios bausti gyvūnus bei negyvus objektus.

7 Alschuler, A. W. To Ways to Think about the Punishment of Corporations. *American Criminal Law Review*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-06-16]. <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1491263>.

1.2. Teorija, deodandų teisę nurodanti kaip juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės ištakas

Senajoje teisėje deodandai buvo prilyginami nusikaltėliams ir naikinami. Toks elgesys atitiko teisės kilmę iš keršto. Pamažu tokios nuostatos tapo neveikiančios, tačiau senoji deodandų teisė vėl buvo prisiminta, kai reikėjo pagrįsti nukentėjusiojo patirtos žalos kompensavimo priemonių įteisinimą⁸. Šios teorijos šalininkai O. W. Holmse, A. R. Posner ir kiti autoriai pateikia pavyzdžių, kaip senos nuostatos teisti negyvus objektus (bei gyvūnus) buvo naujai pritaikytos: „jūroje įvykusios avarijos auka gali patirti daug sunkumų, mėgindama gauti teisinį atlygį už žalą iš sukėlusio avariją laivo savininko, nes šis gali būti labai toli. Todėl atsirado paprotys piktadariu laikyti patį laivą ir leisti nukentėjusiajam pateikti ieškinį laivui pirmame uoste, į kurį jis įplaukia po avarijos.“⁹ Jų nuomone, juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė tėra deodandų teisės evoliucija. Šios teorijos šalininkai, aiškindami, kad deodandų teisė yra gyva ir taikoma net savo seniausia forma, remiasi visiškai nesena JAV Aukščiausiojo Teismo praktika¹⁰.

8 Posner, R. A. *Jurisprudencijos problemos*. Vilnius: Eugrimas, 2004, p. 26.

9 Holmes, O. W. *The common law*. United States of America: Harvard University Press, 2009, p. 4; Posner, R. A. *The Problems of Jurisprudence*. United States of America: Harvard University Press, 1993, p. 17; Levy, L. W. *A License to Steal. The Forfeiture of Property*. United States of America: The University of North Carolina Press, 1996, p. 8–9.

10 Vertėtų paminėti *Bennis v. Michigan* bylą. John Bennis buvo suimtas už tai, kad užsiėmė oraliniu seksu automobilyje su prostitute 1977-ųjų *Pontiac*e, kurį 1988 m. įsigijo kartu su žmona Tina Bennis. John Bennis buvo apkaltintas „šurkščiu nusižengimu moralei“, už kurį jis vėliau buvo pripažintas kaltu ir nubaustas. Mičigano valstija žengė toliau ir bandė konfiskuoti automobilį remdamasi viešosios tvarkos pažeidimo įstatymu. Per bylos nagrinėjimą, Tina Bennis (automobilio savininkė) paliudijo nežinojusi, kad vyras naudoja mašiną neteisėtiems veiksams. Vis dėlto Mičigano Aukščiausiasis Teismas patvirtino automobilio konfiskavimo nuosprendį, nusprenddamas, kad Tinos Bennis tvirtinimas („nežinojusi, kad vyras naudoja mašiną neteisėtiems veiksams“) neturėjo „konstitucinės reikšmės“. Po konfiskuoto daikto apžiūros Jungtinių Valstijų Mičigano Aukščiausiasis Teismas nusprendė, kad „istoriškai dėmesys nebuvo telkiamas į savininko nekaltumą, nes konfiskuotas turtas buvo blogis, kuris privalėjo būti ištaisytas“. Jungtinių Valstijų Aukščiausiasis Teismas sutiko su vyriausioju teisėju W. Rehnquistu (dauguma laimėjo, penki prieš keturis). Teismo teisėjų nuomonė iš dalies išsiskyrė, išskyrus vieną pastraipą, kurioje minima bendra konfiskavimo – kaip atgrasinimo priemonės – vertė, teismas paprasčiausiai išvardija, ką jis vadina „ilga ir nenutrūkstama bylų eilute“, leidžiančia priimti tokį sprendimą:

Vyriausiojo teisėjo W. Rehnquisto Aukščiausiojo Teismo precedentų tyrimas prasideda 1827 m. *The Palmyra* byla. Šioje byloje teismas atmetė laivo savininko tvirtinimą, kad jo laivas negali būti konfiskuotas už plėšikavimą, nebent jis pats būtų nuteistas už kaltinimus. Vietoj to teismas nustatė, kad „daiktas čia pirmiausia laikomas nusikaltėliu, arba, teisingiau sakant, nusikaltimas pirmiausiai siejamas su daiktu“. Panašiai *Harmony v. United States* (1844 m.) byloje teisėjas Story parašė teismui, kad „laivas, kuris „padaro užpuolimą“ yra laikomas nusikaltėliu ir neturi jokio ryšio su savininko elgesiu“. Nuosprendyje taip pat cituoja vyriausiąjį teisėją Marshallą kitoje byloje. Nors *Bennis v. Michigan* bylos sprendimas ne be pagrindo vertinamas itin prieštaragai, o nesutikdamas teisėjas Johnas Paulas Stevensas daiktų kaltinimo sąvoką pavadino „senoviniu prasimanymu“ ir pažymėjo, kad automobilio konfiskavimas negali būti pateisintas nė vienu iš, jo manymu, tikėtinų loginių konfiskavimo paaiškinimų. Taigi jis, pavyzdžiui, pažymėjo, kad automobilis nebuvo kontrabanda, bet tai galėjo atlyginti konfiskavimą, būtina, norint pašalinti jį iš apyvartos, tai nebuvo pavogtas turtas, kuris turi būti grąžintas savininkui atlyginant žalą. Nors minėtos bylos sprendimas ne be pagrindo dažnai vertinamas neigiamai „ir nors teismui visiškai nerūpėjo“, kad Tina Bennis praranda jai priklausantį automobilį dėl to, kad jos vyras pasinaudojo prostitutės teikiamomis paslaugomis, vis dėlto bylos sprendimas yra galutinis ir neskundžiamas ir jame, be kita ko, buvo cituojami ankstesnių bylų pavyzdžiai, būtent senoji deodandų praktika. Plačiau žr.: Schiff Berman, P. *An Anthropological Approach to Modern Forfeiture*

Sociologė E. P. Evans, pateikusi šiuo metu žinomą patį didžiausią teisminių procesų sąrašą, vykdytų prieš gyvūnus bei negyvus objektus, cituoja daugiau nei du šimtus bylų, kuriose, pavyzdžiui, aprašoma, kaip Aostos slėnyje buvo teisiami kurmiai arba kaip 1906 m. Šveicarijoje šuniui buvo paskirta mirties bausmė, ar visai neseniai, 1994 m., Naujojo Džersio gubernatorius ištrėmė iš valstijos šunį, nes jis įkando žmogui¹¹. Taigi, jos nuomone, deodandų teisė niekur neišnyko. Ji taikoma ir XX–XXI a. kaip evoliucionavusi juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė, deja, savo seniausia nepakitusia forma.

Siekiant išsiaiškinti, kuri iš minėtų teorijų yra pagrįstesnė, būtina analizuoti, lyginti ir, suprantama, kritiškai vertinti vienos ir kitos teorijų šalininkų dėstomus argumentus.

2. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės kildinimas iš Franklinų priesaikos

Franklinų priesaika – tai tokia atsakomybės rūšis, kai už vieno iš grupės asmenų padarytą nusikaltimą baudžiama visa asmenų grupė¹². Ši viena iš daugelio kolektyvinės atsakomybės rūšių buvo taikoma viduramžių Anglijoje, baudžiant kaimų ar miestų bendruomenių narius už vieno iš jų padarytą nusikalstamą veiką. Tokios atsakomybės realizavimo pradininku laikomas karalius Edgaras Taikūsis (mirė 975 m.)¹³. Netgi tuo metu ši atsakomybės rūšis nebuvo visiškai nauja. Manytina, kad jau nuo Antikos laikų egzistavusi kolektyvinė grupės asmenų atsakomybė vėliau transformavosi į Anglijos baudžiamąją teisę. Senovės istorijoje žinoma ne mažai pavyzdžių (vieną iš jų aprašė Homeras „Iliadoje“), kai dėl vieno ar kelių miesto atstovų elgesio buvo puolamas ir baudžiamas visas miestas ir visi jo gyventojai. Be abejo, tokius veiksmus iš dalies galima laikyti tarptautinės teisės apraiškomis (susitarimai, jų nesilaikymas, karo veiksmai) Antikos pasaulyje, bet ne baudžiamosios teisės ištakomis. Tai suprasdami mokslininkai, kildinantys juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę iš Franklinų priesaikos, ne apskritai pabrėžia ir nagrinėja kolektyvinę asmenų atsakomybę, bet apsiriboja jos atšakos, atsiradusios viduramžių Anglijoje (Alschuler A.W.), analize.

Pagrindiniai šios teorijos šalininkų argumentai paprastai yra panašūs, todėl jie galėtų būti *inter alia* suskirstyti į šiuos teiginius:

1. Juridinis asmuo yra žmonių bendruomenė, susidedanti iš susivienijusių individų.

2. Pagal senosios Anglijos bendruomenių tradicijas, bandant jas perkelti į juridinių asmenų gyvavimo sritį, laikoma, jei vienas šios bendruomenės (juridinio asmens) narys pažeidžia įstatymus, per juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės institutą baudžiami ir visi kiti bendruomenės nariai.

Law: The Symbolic Function of Legal Actions Against Objects. *Yale Journal of Law & Humanities*. 1999 [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-08-25]. <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=159329>.

11 Alschuler, A. W., *supra* note 7.

12 *Ibid.*

13 *Classic Encyclopedia* [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-06-30]. <<http://www.1911encyclopedia.org/Frankpledge>>.

3. Nepadariusio nusikalstamos veikos bendruomenės (juridinio asmens) nario baudimą galima pagrįsti pareigos prižiūrėti kitus asmenis neatlikimu arba netinkamu jos atlikimu. Kiekvienoje bendruomenėje pirmiausia yra sukuriama sistema paprotinių taisyklių ir standartų, kurios tampa rašytine teise, įtvirtinančia pareigą prižiūrėti kitus savo bendruomenės narius, kad jie nenusikalstų. Tokios pareigos neįvykdymas ir užtraukia atsakomybę visai bendruomenei¹⁴.

Manytina, kad nė vienas iš šių teiginių nėra visiškai teisingas ar nuoseklus dėl šių argumentų.

Dėl pirmojo teiginio – juridinis asmuo – tai žmonių bendruomenė, susidedanti iš susivienijusių individų.

Juridinio asmens, kaip nusikaltimo subjekto, problema buvo nagrinėjama jau XX a. pradžioje¹⁵. Baudžiamosios teisės teorijoje ši problema sprendžiama atskleidžiant juridinio asmens, kaip teisės subjekto, esmę.

Juridinio asmens esmės klausimas – tai civilinės teisės nagrinėjimo dalykas. Iš civilistikos mokslui žinomų juridinio asmens esmės teorijų baudžiamosios teisės mokslui svarbios yra dvi: realybės (organinė) ir fikcijos teorija¹⁶. Pagal realybės teoriją, juridinis asmuo yra realiai egzistuojantis teisės subjektas. Jis savo veikloje vadovaujasi bendra valia, kuri gali nesutapti su jį įsteigusių asmenų valia, bei galimybe veikti tik savo vardu, t. y. turėti ir įgyti subjektines teises ir pareigas. Būtent realybės teorija pagrindžia juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės egzistavimą.

Šia teorija pripažįstama, kad juridinis asmuo gali veikti arba susilaikyti nuo reikalaujamo, privalomo veikimo. Nuspręsti, ar juridinis asmuo objektyviai galėjo pasirinkti kitokį elgesio variantą, galima tik įvertinus iš vidutinių gebėjimų, proto ir rūpestingo fizinio asmens pozicijų. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės šalininkai, pripažindami juridinį asmenį teisinių santykių subjektu, išskiria šiuos juridinio asmens, kaip teisinių santykių subjekto, požymius:

a) juridinis asmuo turi būti inkorporuotas, įsteigtas teisės aktų nustatyta tvarka ir gali būti teisinių santykių dalyvis kaip teisės subjektas;

b) yra sudaryti kolegialūs ar (ir) vienasmeniai juridinio asmens valdymo organai arba paskirti asmenys, galintys veikti juridinio asmens vardu ir jo interesais¹⁷.

Pagal fikcijos teorijos nuostatas vienintelis teisės subjektas yra fizinis asmuo. Juridinis asmuo – tai ne kas kita, kaip dirbtinis fizinių asmenų darinys. Tai yra teisės fikcija, pati savaime neegzistuojanti realybėje. Realybėje egzistuoja tik tokį asmenį sudariusių fizinių asmenų bendruomenė. Taigi fikcijos teorija juridinio asmens esmę aiškina identiškai kaip juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės kilmės iš Franklinų priesaikos šalininkai. Tačiau, vadovaujantis fikcijos teorija, juridinio asmens patraukimas baudžia-

14 Asmuo, nebūdamas teisininkas, pagalvotų, kad tai ištraukos iš Dž. Orvelo „1984“. Deja, tai rimti teisiniai argumentai, nors juose ir gyva viduramžių dvasia. Šiuos argumentus savo straipsnyje pateikia jau keletą kartų minėtas A. W. Alschuler.

15 Poznyshev, S. *Osnovnye nachala nauki ugovnovo prava*. Moskva, 1912, s. 128–131.

16 Jescheck, H.-H. *Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil*. 3 Auflage. Berlin, 1978, s. 204.

17 Soloveičikas, D. Šiuolaikinės juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės realizavimo doktrinos. *Teisė*. 2003, 46: 141.

mojon atsakomybèn yra negalimas, nes ši teorija nepripažįsta juridinio asmens kaip teisės subjekto. Pritarus fikcijos teorijai tektų pripažinti, kad juridinis asmuo negali būti ne tik baudžiamųjų teisinių santykių, bet ir civilinių teisinių santykių subjektu. Taigi, mažų mažiausia nenuoseklu teigti, kad juridinis asmuo – tai į jį susijungusių asmenų bendruomenė (taip pritariant fikcijos teorijos teiginiams) ir tuo pat metu kalbėti apie juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės ištakas. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė jokiais atvejais negali būti kildinama iš Franklinų priesaikos (ar apskritai iš kolektyvinės atsakomybės), nes šios „ištakos“ savo esme neigia patį juridinio asmens teisinį subjektiškumą ir kartu juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę.

Dėl antrojo teiginio – jei vienas naujos bendruomenės (juridinio asmens) narys pažeidžia įstatymus, per juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės institutą baudžiami ir visi kiti bendruomenės nariai.

Šis teiginys (teiginių grupė) iš dalies klaidingas, nes juridinis asmuo baudžiamas ne už kiekvieno bendruomenės nario padarytą veiką, bet tik už to, kuris: turėjo teisę atstovauti juridiniam asmeniui, priimti sprendimus juridinio asmens vardu, kontroliuoti juridinio asmens veiklą, nusikalstamą veiką padarė juridinio asmens naudai ar interesams. Šie požymiai skiria juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę nuo viduramžių Anglijos bendruomenių atsakomybės. Viduramžių Anglijoje nereikėjo nei veikos daryti bendruomenės naudai ar interesams, nei galėti priimti sprendimus bendruomenės vardu. Užtekdavo tiesiog būti tos bendruomenės nariu. Taip pat būtina pabrėžti, kad šiuo metu egzistuoja tik viena bausmė (juridinio asmens likvidavimas), kuri iš tiesų gali turėti įtakos absoliučiai visiems juridinio asmens akcininkams (dalininkams, steigėjams) bei darbuotojams. Kitos bausmės tokią įtaką gali turėti tik išimtiniais atvejais, susiklosčius išskirtinėms aplinkybėms (pvz., paskirta juridiniam asmeniui bauda nulėmė jo bankrotą). Žinoma, tik pažodžiui vertinant nagrinėjamą teiginį ir, atsižvelgiant į šio kolektyvinės atsakomybės instituto adaptavimą naujiems tikslams, galėtumėme rasti kai kurių panašumų tarp juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės ir Franklinų priesaikos.

Dėl trečiojo teiginio – Narių, nepadariusių nusikaltimo, baudimą galima pagrįsti pareigos prižiūrėti neatlikimu. Kiekvienoje bendruomenėje buvo, yra ir bus pareiga prižiūrėti savo bendruomenės narį, kad jis nenusikalstų. Tokios pareigos neįvykdymas ir užtraukia atsakomybę visai bendruomenei.

Jei juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės įtvirtinimo sąlyga pripažintume šį teiginį ir tik minutėlei jam pritartume, iš karto turėtume į šiukšlių dėžę išmesti visus baudžiamosios atsakomybės ir baudžiamosios teisės principus, o ypač, teisingumo principą. Jokiam juridiniame asmenyje nėra ir negali būti absoliučios aplinkinių priežiūros pareigos. Tai net logiškai nėra įmanoma. Durininkas niekada negalės prižiūrėti viešbučio direktoriaus, kaip ir paprastas santechnikas, vairuotojas ar sargas neturės jokių galimybių prižiūrėti juridinio asmens, kuriame jis dirba, valdybos. Tačiau nusikalstamą veiką padariusi direktoriui ar valdybai ir likvidavus juridinį asmenį, nukentė ir tas pats niekuo dėtas sargas, vairuotojas, durininkas ar santechnikas. Jau pati ši situacija savaime yra aiškus asmeninės atsakomybės bei teisingumo principų pažeidimas. Tačiau teiginiai, kuriais ši situacija pateisinama, bandant sukurti menamas priežiūros pareigas, panašias į egzistavusias kaimo bendruomenėse viduramžių Anglijoje, yra tiesiog absurdiški ar

net iš dalies amoralūs. Franklinų priesaikos, kaip juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės ištakų, šalininkams būtų galima priminti, kad šiuolaikinės korporacijos nėra viduramžių Anglijos kaimelių bendruomenės, kuriose visi gyventojai pažinojo vienas kitą ir matė kiekvieną dieną. Šiuolaikinėse korporacijose atsiradusi padalinių bei hierarchinė struktūra eliminuoja bet kokią tarpusavio priežiūros (turima omenyje priežiūros, kurią žemesnės grandys galėtų vykdyti vadovybės atžvilgiu) galimybę. Manytina, kad bandymai kiekvieną viduramžiais egzistavusį visuomeninių santykių elementą adaptuoti ir perkelti į šiuolaikinius santykius yra nevisiškai korektiški. Kaip ir negalima sukurti pareigos asmeniui, kurios vykdymas yra neįmanomas.

Taigi, galime konstatuoti, kad bandymas juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę kildinti iš Franklinų priesaikos yra nepagrįstas nei teisės teorijos, nei teisinės praktikos, nei logikos požiūriu.

3. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės kildinimas iš deodandų teisės

Viduramžių Anglijoje (XI a.) teisės sistemoje buvo sprendimų, leidusių taikyti bausmę ne vien fiziniams asmenims. Ši teismų praktika įgavo pavadinimą – deodandų teisė. Deodandu buvo vadinamas „bet koks negyvas daiktas (angl. *inanimate object*) ar gyvūnas (angl. *animal*), sukeliantis žmogaus (angl. *human being*) mirtį“¹⁸. Gyvūnai priskiriami prie tos pačios kategorijos kaip ir negyvi daiktai ir atskiriami nuo „protaujančių“ padarų (žmonių), kuriuos gali sužeisti¹⁹. Pabrėžtina, kad ne kiekvienas „nusikaltęs“ negyvas objektas ar gyvūnas iš karto būdavo nubaudžiamas, visuomet vyko teismo procesas – deodandui identifikuoti buvo reikalinga koronerio²⁰ komisijos išvada, o mirtis turėjo būti įvykusi per metus ir vieną dieną nuo nelaimingo atsitikimo²¹. Iš esmės tai galėtų būti vertinama kaip baudžiamojo proceso, teisiant negyvus objektus, apraiška.

Teisinėje literatūroje dažniausia skiriamos dvi deodandų rūšys:

-
- 18 Kai kurie autoriai deodandais vadina tik „negyvus objektus, sukeliančius mirtį“ (pvz., Drakšas, R. *Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos*; Posner, R. *The Problems of Jurisprudence*), kiti deodandų sąvokai priskiria ir gyvūnus (A. M. White, L. W. Levy, E. W. Pettifer, H. J. Hyde, S. N. M. Young ir kt.). Šiame straipsnyje deodandų sąvokai priskiriami ir gyvūnai. Taip pat derėtų pabrėžti, kad iki 1066 m. gyvūnai ir objektai, sukėlę rimtą žalą ar net mirtį, vadinti ne deodandais, o *kaltininkais* (angl. *bane*). „*Bane*“ yra moderniosios anglų kalbos žodis, reiškiantis „tas, kuris kelia sielvartą ir griovimą“, bei yra kilęs iš senosios anglų kalbos žodžio *bana*, reiškiančio *žudikas*) ir buvo tiesiogiai perduodami aukai, praktikuojant vadinamąją noksalinę atsakomybę (angl. *noxal surrender*). *Kaltininko* tapimas deodandu teisinėje literatūroje lieka neaiškus.
 - 19 Fudge, E. *Perceiving Animals Humans and Beasts in Early Modern English Culture*. New York: St. Martin's Press, 1999, p. 123.
 - 20 Koroneriai atsirado Anglijoje, Richardo I valdymo laikais (1189–1199). Jie su prisiekusių komisija turėjo ištirti visas staigias ir nenatūralias mirtis, pranešti apie jas karaliui. Sistema buvo sukurta siekiant užtikrinti, kad visi rimti nusikaltimai atkreiptų teismo bei karaliaus dėmesį. Briggs, J., et al. *Crime and Punishment in England an Introductory History*. Britain: Routledge, 2005, p. 9.
 - 21 Pettifer, E. W. *Punishments of Former Days*. Winchester: Waterside Press, 1992, p. 82.

1. Objektai, atlikę tokį veiksma, kuris lėmė žmogaus mirtį (*omnia quae movent ad mortem sunt deodanda*). Kitaip tariant, objektas tapdavo deodandu, jei jo judėjimas tiesiogiai sukeldavo žmogaus mirtį: „jei arkllys išpirtų žmogui į krūtinę ar jam ant galvos užkristų akmuo, tai arkllys arba akmuo būtų deodandu“²². Į šią sąvoką taip pat buvo įtraukiami visi su deodandu judėję daiktai, padarę pavojingesnį kūno sužalojimą (žaizdą). Tačiau deodandu nebuvo judantis daiktas, jeigu jis buvo prie ko nors pritvirtintas (t. y., jei jis yra „įranga“, ang. „*fixture*“). Taigi, deodandu negalėjo būti durys: „jei jas atidarė vėjo gūsis, jos trinktelėjo kokiam nors nelaimingam prašalaičiui ir jį užmušė“, bažnyčios varpai, kurie laikyti specialia įranga; jiems buvo daroma išimtis net tokiais atvejais, kai varpas ar jo šerdis nukrisdavo skambinimo metu²³. Pabrėžtina, kad XII a. statute, kuris įtvirtino koronerių institutą, nėra užsimenama apie tai, kad deodandu gali būti tik toks daiktas, kurio veiksmas sukėlė asmens mirtį (*omnia quae movent ad mortem sunt deodanda*). Anot A. Pervukhino, koroneriai patys sugalvojo minėtą taisyklę, o laikui bėgant ji netgi papildė deodandų apibrėžimą: „Deodandas – bet koks negyvas daiktas (ang. *thing inanimate*) ar gyvūnas (ang. *beast animate*), sukeliantis ar atliekantis tokį veiksma, kuris lemia kokio nors protaujančio padaro (ang. *reasonable creature*) mirtį“²⁴.

2. Objektai, kurie sukėlė asmens mirtį nejudėdami. Taigi nejudantis objektas taip pat galėjo būti deodandas. Šiuo atveju nebuvo jokios taisyklės, kaip *omnia quae movent*, kuri padėtų prisiekusiesiems nuspręsti, kurie daiktai yra deodandai. Kaip teigia A. Pervukhinas, nuo pat XIII a. prisiekusieji sprendė deodandų bylas taip pat kaip ir baudžiamąsias – pasirenkę pritaikyti įstatymą, tačiau taip pat noriai pasiruošę atitinkamai „pritempti“ taisykles, kad pasiektų pageidautiną rezultatą. Laisvė manipuliuoti įstatymais neišvengiamai tapo nesuderinamumų ir net teismų praktikos prieštaravimų priežastimi²⁵.

Taip pat derėtų pabrėžti, jog deodandų teisei buvo nesvarbu, kad naikinamas ar konfiskuojamas daiktas priklausė nekaltam žmogui. Karaliaus koroneriams daikto savininko kaltė ar nekaltumas nelaimingo atsitikimo atveju dažniausiai neturėjo jokios tiesioginės reikšmės turto konfiskavimui ar „nusikaltusio“ objekto sunaikinimui. Anglų tradicija „nusikaltusį“ objektą, kuris dažniausiai būdavo kažkieno nuosavybė, tapatino su buvimu „kaltu“ dėl nusikaltimo, o daikto konfiskavimas buvo tolygus „areštui“ ir nesvarbu, kad konfiskuojamas instrumentas priklausė nekaltam žmogui: „Jei žmogus nužudė kitą žmogų Johno ar Stile kardų, kardas bus konfiskuojamas kaip deodandas, tačiau savininkas jokios kaltės neturi.“ Šis teiginys cituojamas iš knygos, parašytos Henrio VIII valdymo laikotarpiu, apie 1530 m. Panašūs teiginiai buvo kartojami ir vėlesniais laikais: „jei arkllys smogs žmogui, ir vėliau arkllys bus parduotas, o dar vėliau tas žmogus mirs, arkllys bus konfiskuotas“²⁶.

22 Pervukhin, A. Deodands: A Study in Creation of Common Law Rules. *The American Journal of Legal History*. 2005, 47(3): 238.

23 *Ibid.*

24 Minėtą deodandų apibrėžimą aptinkame daugelyje šių dienų autorių darbų.

25 Pervukhin, A., *supra* note 22, p. 239.

26 Morris, H. *Freedom and Responsibility. Readings in Philosophy and Law*. California: Stanford University Press, 1961, p. 36.

Vertindami mokslininkų, kildinančių juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę iš deodandų teisės poziciją, galime skirti kelis pagrindinius jos teiginius:

1. Juridiniai asmenys, kaip ir deodandai, yra realiai egzistuojantys negyvi objektai;

2. Šie objektai patys savaime ar su jų egzistavimu susiję procesai gali būti pagrindinės įvairaus pobūdžio žalų atsiradimo priežastys.

3. Būdami pagrindinės žalų atsiradimo priežastys, jie žmonių akimis tampa blogiu, kuriam turi būti užkirstas kelias ir kuris turi būti nubaustas²⁷.

Taigi šios juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės kilmės teorijos šalininkų teiginiai sutampa su realybės teorijos pagrindiniu postulatu: juridinis asmuo – tai realiai egzistuojantis subjektas. Be abejo, tai negyvas subjektas (objektas)²⁸, kuris šia savo savybe tampa panašus į deodandą. Pagrindinis klausimas, į kurį reikėtų atsakyti svarstant juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės ir deodandų teisės tarpusavio santykį, – ar juridinis asmuo, vertinamas vien tik iš deodandų teisės pozicijos, galėtų būti laikomas deodandu.

Kaip minėta, deodandu buvo vadinamas bet koks negyvas daiktas ar gyvūnas, sukeliantis žmogaus mirtį. Vertinant ne iš viduramžių Anglijos pozicijų, bet pasitelkus dabartinės *Common law* teisės sistemą, galėtume manyti, kad deodandų samprata dabar turėtų būti vertinama plačiau ir apibrėžiama taip: *deodandas – tai bet koks objektas, kuris nėra žmogus ir kuris sukėlė ar atliko tokį veiksma, kuris buvo kokio nors žmogaus patirtos žalos priežastimi*. Anksčiau paminėti JAV teismų praktikos pavyzdžiai (kurioje nebėra reikalavimo, kad negyvas ar koks nors gyvas objektas ne žmogus savo veiksmais sukeltų žmogaus mirtį) tokį apibrėžimą tik patvirtina (byla *Bennis prieš Mičiganą*). Taigi, šis apibrėžimas leidžia skirti tris esminius deodandų požymius: 1) tai negyvas ar gyvas objektas, kuris nėra žmogus; 2) šis objektas sukelia ar atlieka tam tikrą veiksma; 3) šis veiksmas yra kokio nors žmogaus patirtos žalos priežastis. Vertinant juridinį asmenį pasitelkus realybės teorijos postulatus, aišku, kad jis atitinka visus tris išskirtus deodando požymius. Juridinis asmuo – tai negyvas objektas, kuris nėra žmogus. Juridinis asmuo atlieka veiksmus ir tie veiksmai gali būti kitų žmonių patirtos žalos priežastis. Būtent už šiuos savo veiksmus bei sukeltą žalą juridinis asmuo atsako baudžiamąja tvarka. Po šios analizės galima tik viena išvada – *juridinis asmuo visiškai atitinka deodando apibūdinimą*.

27 Socialinių mokslų specialisto Haroldo Garfinkelio nuomone, kai iš dangaus krentančios statulos ar kaulės užmušdavo mažą vaiką, atsirasdavo netvarkos ir iracionalumo jausmas, kurį sustabdyti privalėjo visuomeninės institucijos. Tokie atsitiktiniai negyvų „veikėjų“ sukelti žiaurūs veiksmai sukelia stiprų įstatymų nepaisymo jausmą: ne baime, kad bus sulaužyti įstatymai, bet daug didesnę baime, kad pasauliui vis dėlto įstatymai negalioja. Nors neaišku, ar bendruomenės tikėjo, kad kalti gyvūnai ar negyvi daiktai iš tiesų „praranda savo padėtį“ dėl į juos nukreiptų teisminių procesų, vis dėlto svarbu tai, kad šie teismo procesai atkartojo nusikaltusių žmonių bylas ir rėmėsi tokiomis pat ritualinėmis teisingumo formomis. Plačiau žr.: Schiff Ber-
man, P., *supra* note 5.

28 Jei apie juridinį asmenį kalbėsime kaip apie teisinių santykių subjektą, tai tampa visiškai nesvarbu, ar jis gyvas, ar negyvas, svarbu, kad jis turi tam tikras teises ir pareigas. Tačiau, jei bandysim analizuoti juridinio asmens egzistencinę prigimtį ir lyginsime jį su kitais deodandais (negyvais objektais), jo apibūdinime svarbiausias tampa žodis „negyvas“ (esminės reikšmės neturės, ar jį vadinsime „negyvas objektas“ ar „negyvas subjektas“).

Šiai minčių loginei eigai būtų galima oponuoti tvirtinant, kad tikrovės neatitinka trečiasis analizuojamos teorijos teiginys – būdami pagrindinė žalų atsiradimo priežastis, jie, žmonių akimis, tampa blogiu, kuriam turi būti užkirstas kelias ir kuris turi būti nubaustas. Tačiau toks oponavimas nebūtų pakankamai pagrįstas. Būtina atsižvelgti ir į tai, kad juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės pripažinimas ir įtvirtinimas baudžiamuosiuose įstatymuose jau pats savaime rodo, jog juridinių asmenų veikos, sukėlusios žalą žmonėms, vertinamos kaip baustinas blogis. Lygiai taip pat dažnai blogiu laikomi ir patys „nusikalte“ juridiniai asmenys. Dar niekada baudžiamoji atsakomybė nebuvo nustatyta už veikas, kurios vyraujančioje visuomenėje moralės požiūriu yra gėris. Tas pats principas galioja ir nusikaltusiems asmenims. Jie niekuomet nebus visuotinai laikomi teigiamais herojais, jei jų atliekamos veikos prieštarauja vyraujančiai visuomenėje moralei, į kurią visuomet atsižvelgiama kuriant baudžiamuosius įstatymus. Taigi, „nusikalte“ juridiniai asmenys visuomenės akyse bus toks pats blogis, koks prieš šimtus metų buvo deodandai, sukėlę kokio nors žmogaus mirtį ar kitokią žalą.

Taigi galima daryti išvadą, kad juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė yra kilusi iš deodandų teisės.

Išvados

1. Literatūroje skiriamos dvi pagrindinės teorijos, nusakančios, iš kur kilo juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė. Iš esmės skirtingos, jos nevienodai nurodo ne tik geografinę vietą ir laikotarpį, kurioje ir kada galima buvo išvelgti juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės daigus, bet ir skirtingai aiškina nagrinėjamo instituto teisinę prigimtį: 1) teorija, juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės šaltiniu nurodanti Franklinų priesaiką; 2) teorija, nurodanti deodandų teisę kaip juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės ištakas.

2. Vertinant ne iš viduramžių Anglijos pozicijų, bet pasitelkus dabartinės Common law teisės sistemą, galima sakyti, jog deodandų samprata dabar turėtų būti vertinama plačiau ir apibrėžiama taip: deodandas – tai bet koks objektas, kuris nėra žmogus ir kuris sukėlė ar atliko tokį veiksma, kuris buvo kokio nors žmogaus patirtos žalos priežastis.

3. Deodando apibūdinimas leidžia skirti tris esminius jo požymius: 1) tai negyvas ar gyvas objektas, kuris nėra žmogus; 2) šis objektas sukelia ar atlieka tam tikrą veiksma; 3) šis veiksmas yra kokio nors žmogaus patirtos žalos priežastis. Vertinant juridinių asmenų pasitelkus realybės teorijos postulatus, aišku, kad jis atitinka visus tris išskirtus deodando požymius. Ši analizė leidžia teigti, kad juridinis asmuo savo požymiais visiška atitinka deodando apibūdinimą.

4. Bandytas juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę kildinti iš Franklinų priesaikos yra nepagrįstas nei teisės teorijos, nei teisinės praktikos, nei logikos požiūriu.

5. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė yra kilusi iš deodandų teisės.

Literatūra

- Alschuler, A. W. To Ways to Think About The Punishment of Corporations. *American Criminal Law Review* [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-06-16]. <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1491263>.
- Briggs J., et al. *Crime and Punishment in England - An Introductory History*. Britain: Routledge, 2005.
- Classic Encyclopedia* [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-06-30]. <<http://www.1911encyclopedia.org/Frankpledge>>.
- Drakšas, R. *Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos*. Vilnius: Justitia, 2008.
- Fudge, E. *Perceiving Animals Humans and Beasts in Early Modern English Culture*. New York: St. Martin's Press, 1999.
- Holmes, O. W. *The Common Law*. United States of America: Dover Publications, 1991.
- Jescheck, H. H. *Lehrbuch des Strafrechts, Allgemeiner Teil*. 3 Auflage. Berlin, 1978.
- Levy, L. W. *A License to Steal. The Forfeiture of Property*. United States of America: The University of North Carolina Press, 1996.
- Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija), 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija), 43 straipsnio 4 dalies (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 69-2798.
- Morris, H. *Freedom and Responsibility: Readings in Philosophy and Law*. California: Stanford University Press, 1961.
- Pervukhin, A. Deodands: A Study in Creation of Common Law Rules. *The American Journal of Legal History*. 2005, 47(3).
- Pettifer, E. W. *Punishments of Former Days*. Winchester: Waterside Press, 1992.
- Posner, R. A. *Jurisprudencijos problemos*. Vilnius: Eugrimas, 2004.
- Posner, R. A. *The Problems of Jurisprudence*. United States of America: Harvard University Press, 1993.
- Poznyshchev, S. *Osnovnye nachala nauki ugolovno-prava*. Moskva, 1912.
- Schiff Berman, P. An Antropological Approach to Modern Forfeiture Law: The Symbolic Function of Legal Actions against Objects. *Yale Journal of Law & Humanities*. 1999, 11(1).
- Soloveičikas, D. *Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė*. Vilnius: Justitia, 2006.
- Šulija, G.; Šulija V. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės samprata ir taikymo problemos Lietuvoje. *Jurisprudencija*. 2003, 41(33).
-

ORIGIN OF THE CRIMINAL LIABILITY OF LEGAL ENTITIES

Romualdas Drakšas

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *Criminal liability of legal entities was legitimized in the Republic of Lithuania eight years ago, and in the ruling of the Constitutional Court of 8 June 2009, a conclusive confirmation on its accordance with the Constitution was made. It should be noted that*

the extension of the concept of criminal offense subject has received considerable attention of Lithuanian scientists. It was obvious that this penal law novel would cause many problems and, surely, it has become a reason of many doubts in the judicial practice. However, despite the fact that a fairly broad scientific analysis of the topic under consideration has been made, none of the Lithuanian authors has ever addressed the issue regarding the sources of the criminal liability of legal entities.

This article deals with the origin of the criminal liability of legal entities. The author of this article analyses the following main origin theories (mentioned in the literature on criminal law) in detail:

- 1. The theory indicating frankpledge as the source of the criminal liability of legal entities;*
- 2. The theory indicating deodand law as the source of the criminal liability of legal entities.*

The author also demonstrates why the attempt to treat frankpledge as the source of the criminal liability of legal entities is justified neither by the legal theory, nor the legal practice or the logical point of view. Finally, having applied the postulates of the reality theory, the author concludes that a legal entity possesses all the features of the deodand and answers why the origin of criminal liability of the analysed criminal law institute can be derived exactly from the deodand law.

Keywords: *legal entity, deodand, frankpledge, criminal liability.*

Romualdas Drakšas, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Administracinės teisės ir proceso katedros profesorius. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamoji teisė, baudžiamoji atsakomybė, bausmių skyrimas.

Romualdas Drakšas, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Administrative Law and Procedure, professor. Research interests: criminal law, criminal liability, sentencing.